

Nieuws van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt

Canon van het Oldambt

Iedere maand informeert het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt u op deze pagina over geschiedenis en activiteiten rondom erfgoed en cultuurhistorie. Deze keer dook bibliothekmedewerkster Francis ten Have in de geschiedenis van het Beertster riool in de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Wist u trouwens dat de gemeente Oldambt in 2020 al weer 10 jaar bestond? Dit leek ons een mooie gelegenheid onze eerdere succesvolle publicatie Canon van het Oldambt online beschikbaar te maken. Een jubileumcadeautje voor iedereen binnen en

buiten het Oldambt. U vindt nu alle verhalen van regionale historici rondom de belangrijkste ontwikkelingen in de Oldambtster geschiedenis op onze website www.chcoldambt.nl onder Canon van het Oldambt.

U kunt de bijdragen per thema gratis downloaden en op uw laptop, pc of tablet lezen. Wilt u toch graag alle verhalen in boekvorm hebben of cadeau doen, laat het ons weten! Wie weet kunnen we dan met uw steun in 2021 een nieuwe druk maken! We hopen u dan ook weer in levende lijve te kunnen begroeten bij activiteiten!

Studenten bedrijfskunde brengen kwaliteiten en belemmeringen in kaart

Onderzoek CHC naar versterking erfgoedorganisaties Oldambt

Op initiatief van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt doen vijf 4e jaars studenten bedrijfskunde van november tot februari onderzoek naar versterking van erfgoedorganisaties in het Oldambt. De afgelopen jaren werkte het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt al samen met veel erfgoedorganisaties en erfgoedbeheerders in het Oldambt. Bijvoorbeeld bij de Open Monumentendag en de Dag van de Oldambtster Geschiedenis.

meer musea, historische verenigingen, kerken, molens en gemalen. Zo brengen ze in kaart welke kansen en belemmeringen er zijn. Ze inventariseren daarnaast de behoefte aan ondersteuning en onderzoeken welke rol het CHC hierin zou kunnen oppakken. Met dit onderzoek wil het Cultuurhistorisch Centrum een eerste stap zetten naar het toekomstbestendig maken van erfgoed en geschiedenisbeleving in onze mooie, maar ook kwetsbare regio.

Thom Raven, Yoran Popovic en Berend Vrakking. Het onderzoek vindt plaats voor hun vak Action Lab. Het initiatief kwam tot stand door samenwerking van het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt met de Innovatiewerkplaats van de gebiedscoöperatie Zuid- en Oost-Groningen. In november-december voeren de studenten de, in nauwe samenspraak met het CHC gemaakte, enquête uit onder enkele tientallen erfgoedorganisaties in het Oldambt. I.v.m. de coronabeperkingen vindt het onderzoek in eerste instantie via email en telefooncontact plaats. Ook werken de studenten aan een zogenaamde Sterkte-zwakte-analyse (SWOT) van het CHC. De onderzoeksresultaten worden verwacht in februari.

Action Lab voor Innovatiewerkplaats Zuid- en Oost-Groningen
De bij het onderzoek betrokken studenten zijn (op de foto v.l.n.r.): Devin Pinas, Jorrit Terpstra,

Toekomstbestendig
Het CHC wil graag weten hoe deze organisaties het werk van elkaar verder kunnen versterken. Daarom werken de studenten aan een enquête bij onder

Van tonnen naar riool in Beerta

FRANCIS TEN HAVE

Bij het schrijven van het artikel over onderzoek naar waterverontreiniging (Oldambtster september), kwamen bij mij enkele vragen op. Volgens het onderzoek was rond WO II in Beerta nog het tonnenstelsel in gebruik. Daarbij had ieder huis een tonnetje in het privaat voor de opvang van uitwerpselen. Dat werd wekelijks geleegd en schoongespoten of vervangen door een schoon exemplaar. Dit riep bij mij de vraag op: Wanneer werd er dan riolering in Beerta aangelegd? Een zoektocht door archiefstukken.

Ik ben eerst navraag gaan doen in mijn eigen straat, de Kanaalsterlaan, en kwam erachter dat niemand daar zich het tonnenstelsel kan herinneren. Als er wekelijks een strontkar door je straat of dorp rijdt en bij iedereen tonnetjes verwisselt, dan moeten er toch ouderen zijn die daar herinneringen aan hebben? Dit bleek helemaal niet het geval. In Beerta hadden veel mensen namelijk een eigen beerput die water uit het toilet op ving of een septic tank voor al het huishoudelijk afvalwater. Soms loosde men direct op de achtergelegen sloten of het Beersterdiep. Bewoners die wel een ton gebruikten, leegden die doorgaans zelf in de sloot of het Diep. Het legen van de beerputten was een zaak van de bewoners zelf: was hij vol dan nam je contact op met een boer die tegen betaling je put leegde en de inhoud als mest op het land gebruikte. Of men stak hem lek zodat een deel van de inhoud in de bodem verdween. Met de komst van kunstmest raakte de inhoud van de beerputten steeds meer uit de gratie en lekke beerputten verontreinigden de bodem en het grondwater.

Gemeentearchief

Een gang naar het gemeentearchief maakte mij heel wat wijzer over de rioolaanleg. In 1983 is er riolering aangelegd in de Hoofdstraat vanaf nummer 25 tot aan het toenmalige café Ots (nu ex-Rabobank en toekomstig kindercentrum Poppiez naast het Vredesplein). Niet verder want dat was te duur! Café Ots was blijbaar zo'n begrip in Beerta dat nergens in de officiële documenten het huisnummer wordt genoemd.

De Smidlaan en Bouwtelaan werden ook meegenomen in de werkzaamheden, met daarbij de nog aanwezige beerputten of septic tanks zou legen.

Het is mij niet duidelijk wanneer de riolering is aangelegd in de Hoofdstraat vanaf café Ots. Of in de laantjes tussen de even huisnummers. Ik vermoed dat de Veenweg riolering heeft gekregen bij de 'nieuwbouw' eind jaren vijftig. Dit kon ik nog niet verder onderzoeken.

Het jaar 1983 lijkt laat, maar bijvoorbeeld aan de Utrechtse Oudegracht is het laatste pand pas in 1987 op de riolering aangesloten. In de jaren zeventig was het daar 'heerlijk toeven' aan de terrassen aan de werf met allerlei langsdrijvende uitwerpselen.

Aanleg van riolering op de hoek Hoofdstraat en Veenweg in Beerta

Ruilverkaveling

Voor de aanleg van de riolering op de Hoofdstraat was het ook nodig de gas- en waterleidingen om te leggen. Een volledige reconstructie dus. Het besluit voor de aanleg van het riool was genomen in verband met de ruilverkaveling. Deze was toen volop gaande in heel Nederland na advies van de commissie Mansholt. Hierdoor was het ook gewenst het Beersterdiep te verleggen of gedeeltelijk te dempen.

Bij het uitvoeren van zo'n project komt het nodige kijken: straten en tuinen moeten op de schopt, beplanting moet er uit en er weer in, bestrating moet opnieuw gedaan. Een aantal mensen wilde de toezegging dat er geen putten op hun erf aangelegd werden. Daarnaast is er een schadevergoeding ingediend voor gederfde inkomsten door een bloemenhandel op het Oostereind. De Hoofdstraat is namelijk enkele maanden afgesloten geweest waardoor de klanten de zaak blijbaar niet goed konden bereiken.

Bewonerspetitie

Ook vond ik in het archief een petitie van de bewoners van de Kanaalsterlaan, ontvangen door de gemeente Beerta in augustus 1979. Zij vragen daarin om aanleg van riolering in hun straat. Pas op 19 maart 1985, bijna zes jaar later, kwam er in de Iemekörf, (het toenmalige buurthuis in Beerta) een inspraakavond voor de bewoners van Kanaalsterlaan, Beukenlaan en Oudeweg. Deze bewoners hebben wellicht geen gemeentelijke toezegging gehad voor het legen van hun beerputten en septic tanks. Toen wij ons huis in 2007 kochten was de septic tank nog in gebruik en kwam de overloop uit op het riool. Wij hebben deze

put zelf gedempt, ook de beerput van de grupstal kwam zo uit op het riool.

De gemeente willigde uiteindelijk het bewonersverzoek in 1985 in, vooral vanwege de aanleg van het natuurgebied de Tjamme. Menselijke uitwerpselen in de sloten rondom dit gebied waren niet meer wenselijk.

Bij de aanleg van het riool in de Kanaalsterlaan en Beukenlaan werd echter niet gekozen voor een hoofdleiding onder de straat, zoals elders in het dorp. Het was te bezwaarlijk de straat open te breken, daarom koos men ervoor het riool achter de huizen langs te leggen. In de Kanaalsterlaan zijn de oneven nummers aangesloten op een hoofdleiding in het achtergelegen weiland, behorend bij de boerderij Hoofdstraat 281. De even nummers kwamen uit op de rioolleiding die gelegd werd in het land van Staatsbosbeheer, het huidige natuurgebied de Tjamme.

Aanvullingen?

Ik ben mij ervan bewust dat mijn onderzoek verre van volledig is. Niet alle informatie die ik zocht was aanwezig en als nieuwe Groninger, kan ik, ondanks mijn belangstelling voor geschiedenis en cultuur, helaas niet putten uit eigen herinnering. Mocht u aanvullingen hebben op dit artikel of andere herinneringen of foto's die u graag met ons wilt delen, bel, schrijf, of mail ons!

Bronnen:

Gemeentearchief gemeente Oldambt, archiefnummers: 282, 283 en 284 | Koninkrijk vol sloppen, Auke van der Woud | Henk Jansen, Beerta | Boerderijen en hun bewoners, afdeling Beerta

WegWijs in Oldambt: Stilstaan bij de Halteweg in Heiligerlee

De slechts 250 meter lange Halteweg vormt de verbinding tussen de belangrijkste wegen van Heiligerlee en Westerlee, de Provincialeweg en de Hoofdweg. Met twaalf huisnummers heeft hij een gevarieerde bebouwing: van een boerderij uit 1886, een voormalig woonhuis-café uit 1930 tot een woonhuis uit 2009. Hoe komt deze weg aan haar naam?

Laten we in het verleden zoeken naar wat er bij en aan deze weg 'haltgehouden' heeft. Vóór buslijn 13 van Arriva was dat de Groninger Autobusdienst Onderneming (GADO). Omdat de naam Halteweg al in gebruik was, zullen we verder terug moeten in de tijd. Terug naar de tijd van de trekschuit, postkoets, omnibus, paardentram...? Of ligt het antwoord in de tweede helft van de 19e en eerste helft van de 20e eeuw, een tijd waarin het vervoer zich sterk ontwikkelde?

Trekvaart

In 1637 kwam de Trekvaart van Groningen naar Winschoten tot stand. Het werd nu mogelijk in zeven uur de afstand tussen beide plaatsen af te leggen. Tot in het midden van de 19e eeuw bleef de trekschuit de belangrijkste wijze van transport voor personen en goederen. De waterweg kreeg daarna ook de naam Winschoterdiep. Het tracé daarvan werd rond 1950 verlegd en verbreed.

De Trekvaart, die langs de huidige Provincialeweg liep, kruiste de Halteweg. De doorgaande weg was voorzien van een ophaalbrug en vanaf begin 20e eeuw van een draaibrug, de Klooster-til. Ongetwijfeld heeft de trekschuit hier haltgehouden. De vaart werd gedempt, maar de naam Trekweg (richting Winschoten) herinnert nog aan dit verleden.

Spoorweg

Volgens de huisnummering be-

gint de Halteweg bij de spoorwegovergang tussen Westerlee en Heiligerlee. Het spoor is als 'Staatslijn B' op 1 mei 1868 geopend. Deze Staatslijn verbond de havenstad Harlingen met het Duitse achterland. De trein deed niet alleen de stations Scheemda en Winschoten aan, maar had ook een 'stopplaats' op de grens van Heiligerlee en Westerlee. Het verschil met een station was dat de trein daar geen goederenverkeer af kon handelen en zijn weg alleen in dezelfde richting kon vervolgen, omdat er slechts een enkelspoor lag. Stopplaats 'Hle', geopend 1 januari 1908 en opgeheven 15 mei 1934, had dan ook geen gebouw. Aan de Heiligerleester zijde van het spoor is de omvang van het perron nog zichtbaar door een verhoging in het talud.

Stoomtramweg

Van 1919 tot 1948 onderhield Stoomtramwegmaatschappij Oostelijk Groningen (OG) een

lijndienst van Delfzijl naar Ter Apel. Van Scheemdermeer naar Winschoten passeerde de lijn het einde van de Halteweg. Bij het Graaf Adolffmonument was een vaste stopplaats. Daar lag een emplacement en het huis links van het monument was ook wachtlokaal van OG.

De tram stopte, naast de officiële halteplaatsen ook op verzoek. Er was zelfs pakketbezorging door de aan OG verbonden bodedienst; de conducteur leverde de goederen aan huis! Door de lage snelheid en het vele opont-houd werd ze door de bevolking liefkozend 'Ol Graitje' genoemd. Het ging op deze plek niet altijd goed: .. Regelmatig liep OG uit de rails. Vooral als de tram een scherpe bocht moest maken zoals bij het standbeeld van Heiligerlee. Om al te veel vertragingen te voorkomen, liet de directie een extra open goederenwagon met bielzen aankoppelen. Op die manier kon men snel de loc weer in de rails

De locatie vóór 1930 gezien vanaf het monument. Rechtdoor na de draaibrug over het (oude) Winschoterdiep ligt de Halteweg. Het (nog bestaande) huis links (Provincialeweg 1) was de brugwachterswoning. De boerderij rechts stond op de plek van het woonhuis (en voormalig café) Halteweg 12. Let ook op de gietijzeren richtingaanwijzer rechts op de voorgrond.

krikken en op het rechte spoor krijgen." (bron: In het voetspoor van OG)

Stopplaats of halte?

Aan welk vervoermiddel ontleent de Halteweg nu haar naam? De huisnummering vanaf de spoorwegovergang geeft een aanwijzing. Maar hoe zit het dan met de naam 'stopplaats' van de trein en 'halte' in de naam van

de weg? Enkele jaren voor de opheffing van Stopplaats 'Hle' ruilden de spoorwegen de term 'stopplaats' in voor 'halte'. De halteplaats van Ol Graitje had echter niets met de naam Halteweg van doen en lag bovendien aan de Provincialeweg.

Met dank aan dhr. Klaas B. Haan te Heiligerlee.

Open het Stadsbestuur

Samen met de Groninger Archieven duiken we in de Oldambtster geschiedenis. Dat is niet voor niets. Het stadsbestuur maakte eeuwenlang de dienst uit in het Oldambt. Deze keer het openbaar vervoer van vroeger: de trekschuit. Spuurwerk in de archieven leidt soms tot verrassende vondsten en verhalen. Helpt u ons mee dit onbekende verleden te ontsluiten? Alle informatie over het publieksproject 'Open het Stadsbestuur' kunt u vinden op: www.groningerarchieven.nl (> Publiek > Maak Geschiedenis).

GRONINGER
ARCHIEVEN

'RIVM-voorschriften' uit de 18de eeuw: desnoods de doodstraf

PETER RIEM

We zijn er inmiddels aan gewend geraakt: het dagelijkse nieuws over het corona-virus. Maar hoe zat het eigenlijk met pandemische ziekten die onze voorouders teisterden, lang vóór de tijd van de 'persco's'? Ziektes die we alleen nog kennen uit geschreven bronnen, maar die het leven kostten aan duizenden Groningers. Zoals de cholera in 1866 en in 1826 de 'Groninger ziekte': vermoedelijk een vorm van malaria.

We doken in het archief van het stadsbestuur van Groningen, periode 1594-1815. Een inkijsje

in de uitbraak van een verdwenen ziekte met verbluffende overeenkomsten met de hedendaagse werkelijkheid.

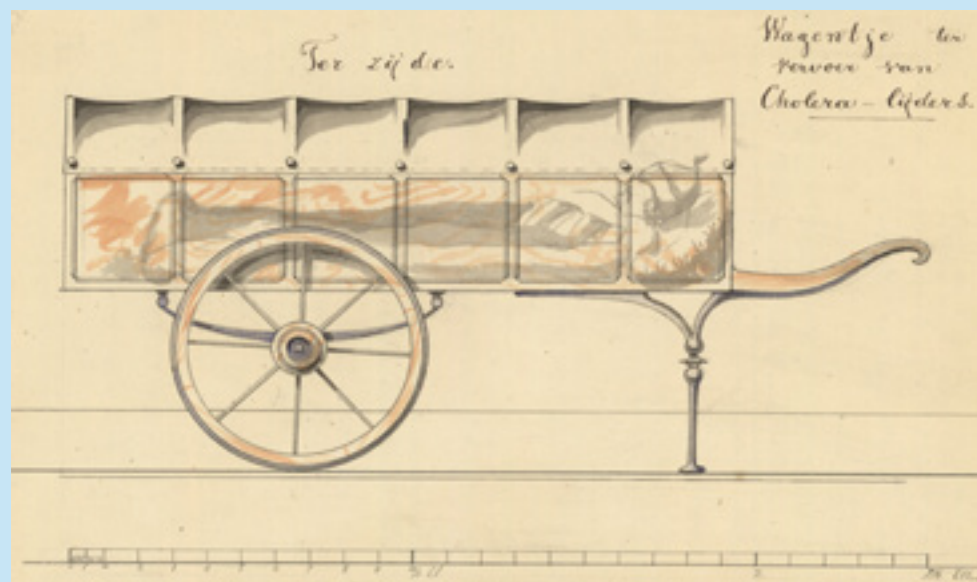
We schrijven het jaar 1712. Op 18 oktober krijgt de 'beurtman' (beurtschipper) Schelte Alberts van het stadsbestuur toestemming om met zijn geladen schip naar Hamburg te vertrekken. Een verbod zou namelijk niet alleen hem, maar ook de eigenaren van de handelswaar aan boord grote schade toebrengen. Wel wordt nadrukkelijk gesteld dat hij de reis 'suo periculo', op eigen risico, maakt. Het stadsbestuur wilde niet verantwoordelijk gehouden worden voor eventuele gevolgen. Blijkbaar ging het om een gevaarlijke onderneming. Het hoe en waarom lezen we in de volgende

passage: ...'doch geordonneerd bij zijn retour sijn exactelijk te reguleren na de placcaaten door Haar Hoog Mogende [de Heeren Staten Generaal] wgens de besmettelijke siekte in die quartieren geemaneerd.'

Negatief reisadvies

Schelte Alberts moest dus bij thuiskomst de bepalingen van de landelijke overheid volgen zoals die golden voor het reizen vanuit besmette gebieden. Hamburg en omgeving toen zouden wij nu betitelen als rood of oranje gebied. De stad Groningen gaf hiermee in feite een negatief reisadvies. In 1712 waren er nog geen 'persco's'. De bepalingen werden gedrukt op plakkatens en verspreid opgehangen. Ze zijn bewaard gebleven in de collectie van de Groninger Archieven. Samengevat komen ze neer op het volgende:

- De ziekte wordt overgedragen via goederen met een dierlijke herkomst (dieren of producten als wol, vachten, borstels met varkenshaar), vellen en huiden, lompen (lennens, garens, beddengoed, lompen, kleden, wollen stoffen, kousen, wanten, lakens, vloerkleden) en plantaardige producten als vlas, granen en zaad. Voor de (doelbewuste) invoer van dergelijke 'verboden' goederen uit besmet gebied geldt voor de eigenaar/vervoerder de doodstraf!
- Onderschepte verboden goederen worden vernietigd en hun buitenlandse eigenaren/vervoerders worden teruggestuurd.
- Schepen met passagiers en verboden goederen uit besmette gebieden mogen Groninger havens niet binnenvaren. Doen ze dat wel, dan moeten bemanning en passagiers op het schip

Karretje voor vervoer choleralijders, ca. 1860

of, als ze al van boord waren, op de wal in quarantaine en worden de goederen vernietigd.

- Op het overladen in schepen van scheepsgoederen en passagiers uit 'besmette' gebieden staat de doodstraf en verbeurdverklaring van schip en inhoud.
- Iedereen die vanuit zo'n besmet gebied terugkeert, moet verplicht in quarantaine. Dat geldt ook bij aankomst in Groninger havens voor de bemanning van schepen die goederen vervoeren die wel zijn toegestaan. Op overtreding van deze regel staat eveneens de doodstraf.

In hetzelfde schuitje

We weten niet waaruit de retourvracht van 'Groot-schipper' Schelte Alberts vanuit Hamburg bestond. Wel dat Schelte bij thuiskomst verplicht in quarantaine moest. De bepalingen noemen

echter geen tijdsduur, dus we weten niet hoelang. Veel van de schippers in het Oldambt en de Veenkoloniën zullen in 1712 'in hetzelfde schuitje' gezeten hebben. De stad Hamburg was voor haar brandstofvoorziening, turf in die tijd, nog deels aangewezen op import vanuit Oost-Groningen. Hier kende de turfproductie begin 18e eeuw een meer industriële aanpak dan in het Duitse achterland. Geladen in zeetjalken en smakschepen, vond de Groninger turf via de Pekel Aa, de Westerwoldse Aa en de pas geopende Statenzijl zijn weg naar Hamburg. Kans op de doodstraf zal ook de Oldambtster turfschippers ervan weerhouden hebben verboden goederen als retourvracht mee te nemen. Maar er waren meer redenen om Hamburg een tijdje te mijden en de koers te verleggen. Noord-Duitsland was

in deze jaren ook het strijdtoneel van de Grote Noordse Oorlog. Je bemanning kon zomaar in de schermutselingen tussen Zweedse, Deense en Russische soldaten terecht komen. Hamburg en Bremen zaten vol oorlogsvluchtelingen en verschillende besmettelijke ziekten lagen op de loer. Een pokkenepidemie kostte in Bremen in 1711 zomaar het leven van bijna 1400 kinderen. Maar de epidemie die erop volgde, en die alle bovenbeschreven extreme maatregelen rechtvaardigde, zou nog veel maar slachtoffers maken. Zo konden in 1714 in Hamburg alleen al 10.000 extra doden genoteerd worden door deze vermoedelijk door Deense troepen meegebrachte ziekte. In de Middeleeuwen welbekend als 'de Zwarte Dood': het ging hier om de pest!

Academisch Ziekenhuis Groningen, 1915